

نگرش جامعه‌میزبان به آثار محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی با تأکید بر شاخص‌های امنیت غذایی و اقتصادی (مطالعه موردی: استان یزد)

احمد فتاحی اردکانی^{۱*}، جلال سالم^۲

۱ استادیار اقتصاد کشاورزی، دانشکده کشاورزی و منابع طبیعی، دانشگاه اردکان

۲ استادیار پژوهشی، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی یزد

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۱/۳؛ تاریخ تصویب: ۱۳۹۳/۱۰/۲۴)

چکیده

در سال‌های اخیر، نقش محیط‌زیست و کارکرد گردشگری در تضمین درآمد خانوارها افزایش یافته است. در واقع، با رشد گردشگری داخلی در کشور، نقش محیط‌زیست و کارکرد گردشگری آن در اقتصاد و امنیت غذایی خانوارهای روستایی افزایش یافته است. این تحقیق در سال ۱۳۸۸، به منظور شناخت آثار گردشگری بر امنیت غذایی و کاهش فقر روستاییان دهستان‌های استان یزد انجام گرفته است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است که متناسب با نوع داده‌ها، آزمون‌های آماری ناپارامتری برای تحلیل داده‌ها به کار گرفته شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از دیدگاه ساکنان، محیط‌زیست و کارکرد گردشگری آن بر روی بعضی از شاخص‌های امنیت غذایی از قبیل افزایش درصد اشتغال جمعیت فعال، افزایش سطح درآمد، افزایش مصرف سرانه مواد غذایی، کاهش درصد جمعیت مبتلا به سوء تغذیه، بهبود شاخص‌های وضعیت سلامتی و تندرستی، افزایش رشد بازده محصولات کشاورزی، افزایش درصد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند، افزایش تنوع غذایی خانواده و بهبود ظرفیت‌های زیربنایی، اثر مثبت داشته است. همچنین محیط‌زیست و کارکرد گردشگری آن دارای آثار منفی بر روی بعضی از زیرشاخص‌های امنیت غذایی مانند: افزایش نرخ متوسط سالیانه باغ‌زدایی، افزایش تغییر کاربری اراضی، افزایش درصد زمین‌های در معرض فرسایش، کاهش سرانه اراضی قابل کشت، کاهش میزان دسترسی به منابع آب کشاورزی، افزایش قیمت مواد غذایی و افزایش نابرابری درآمدی بوده است. به‌سایر آماره آزمون کای اسکوئر، در این زمینه توافق معنی‌دار بین ساکنان دهستان‌های فوق وجود دارد.

کلید واژه‌ها: محیط‌زیست، کارکرد گردشگری، اقتصاد روستایی، امنیت غذایی، استان یزد

سرآغاز

از گردشگری به عنوان کاتالیزوری کارآمد برای بازسازی و توسعه اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی یاد شده است. بهطوری که، در اروپا برای رفع چالش های اقتصادی و اجتماعی نواحی روستایی حاشیه‌ای و یا روستاها یکی که با کاهش فعالیت های کشاورزی سنتی روبرو هستند، گردشگری در کانون توجه قرار گرفته است (Sharply, ۲۰۰۲). گردشگری روستایی عبارت از کلیه فعالیت های گردشگری در محیط روستایی با توجه به فرهنگ و بافت سنتی روستایی، هنر و صنایع روستایی و آداب و رسوم سنتی است. گردشگری روستایی، جزئی از صنعت گردشگری است که می تواند با برنامه ریزی اصولی و مناسب و شناسایی مزیت‌ها و محدودیت‌های آن در توسعه مناطق روستایی نقش مؤثری بر عهده داشته باشد. توسعه گردشگری در مناطق روستایی به اشکال مختلف مانند: گردشگران فاقد امکانات اقامتی، گردشگران دارای خانه های دوم و مجتمع های تفریحی می باشد که به این ترتیب آثار مثبت و منفی در زمینه های اقتصادی، اجتماعی و محیطی بر جای گذاشته است (Butler et al., ۱۹۹۷).

از جمله آثار مثبت اقتصادی و اجتماعی گردشگری در نواحی روستایی می تواند بهبود وضعیت امنیت غذایی باشد (Richardson, ۲۰۱۰). امنیت غذایی به مفهوم دسترسی اقتصادی و فیزیکی همه مردم در همه اوقات و همه زمان ها به غذای کافی و مغذی و سالم برای داشتن یک زندگی سالم و پولی است. امنیت غذایی مستلزم عرضه کافی مواد غذایی در سطح کلان و توزیع عادلانه به منظور دست یابی همه به آن می باشد (FAO, ۱۹۹۶)^(۱). امنیت غذایی در حقیقت سنگ بنای یک جامعه توسعه یافته و عنصر اصلی سلامت فکری، روانی و جسمی اعضای آن است. تضمین امنیت غذایی جامعه، به عنوان یکی از شروط تحقق امنیت ملی، از وظایف اساسی دولت ها در هر کشوری است. امنیت غذایی یک مقوله چند بعدی است و تامین پایدار آن و بهبود بسیاری از شاخص های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و بهداشتی در جامعه لازم و ملزوم هستند (بخشی و همکاران، ۱۳۸۷). بنابراین امنیت غذایی با شاخص های اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی جامعه در ارتباط و تعامل دو سویه قرار دارد و اگر یک کشوری بتواند از نظر شاخص های امنیت غذایی به سطح مطلوب و پایداری برسد به یقین از نظر سایر شاخص ها در سطوح بالاتری از توسعه قرار خواهد گرفت. بهبود

امنیت غذایی به علت ارتقای شاخص های اقتصادی تاثیر گذار بر روی امنیت غذایی است. بهطور کلی امنیت غذایی دارای چهار بعد عمده زی می باشد (FAO, ۲۰۰۶):

۱. فراهم بودن غذا که بر اساس تولیخ داخلی، ظرفیت واردات، وجود ذخایر و کمک های غذایی سنجیده می شود.
۲. دسترسی به غذا که به سطح فقر، قدرت خرید خانواده ها، قیمت ها و وجود زیرساخت های بازار و حمل و نقل و سیستم توزیع غذا وابسته است.
۳. پایداری عرضه و دسترسی که متاثر از آب و هوا، تنوع قیمت ها، بلایای طبیعی پرسشنامه به دهستان طبیعی و مجموع عوامل اقتصادی و سیاسی می باشد.
۴. استفاده مطلوب از غذای سالم و بهداشتی که به بهداشت و تغذیه، کیفیت و سلامت غذا و دسترسی به آب سالم بستگی دارد.

فائو، برای تهیه نقشه های آسیب پذیری و ناامنی غذایی کشورهای مختلف جهان ابعاد امنیت غذایی را گسترش داده و شاخص های تعیین کننده امنیت و آسیب پذیری غذایی را در دو گروه کلی الف: وضعیت تغذیه، امنیت غذایی و ب: آسیب پذیری غذایی (عوامل مؤثر بر امنیت و ناامنی غذایی)، طبقه بندی کرده است (FAO, ۲۰۰۲).

در بررسی های مختلفی نشان داده شده است که تغییرات محیط زیست در امنیت غذایی افراد، اثر معنی داری خواهد داشت. بهطوری که، تغییرات محیط زیست نسبت به تغییرات تکنولوژی در امنیت غذایی افراد خواهد داشت (Ericksen et al., ۲۰۰۹). در نهایت، اشاره شده است که امنیت غذایی افراد متاثر از تغییرات محیط زیست جهانی (GEC)^(۲) خواهد بود (Ingram, ۲۰۱۰). بر پایه بررسی های صورت گرفته به ویژه در سایر کشورها، در این تحقیق دو گروه از شاخص های تعیین کننده امنیت و آسیب پذیری غذایی شامل ۱. وضعیت تغذیه و امنیت غذایی ۲. آسیب پذیری غذایی، با استفاده از معیارهای فائو میزان تأثیرپذیری از گردشگری از دیدگاه ساکنان مناطق روستایی مورد مطالعه مورد سوال قرار گرفته است. جدول (۱)، شاخص های کمی و زیرشاخص های بیانگر امنیت و آسیب پذیری غذایی و اقتصادی را نشان می دهد.

آسیب پذیری و ناامنی غذایی و اقتصادی با ساختارهای اقتصادی، فرهنگی و بهداشتی جامعه ارتباط و تعامل فرایندی دارد.

جدول (۱): شاخص‌های پیکر امریت و آسپ پذیر و غذایی و اقتصادی مأخذ: (بخشی و همکاران، ۱۳۸۷) به نقل از فائو

توضیح	شاخص‌های کمی	زیر شاخص‌ها (شاخص‌های قابل سنجش)
تغذیه و امریت غذایی	شاخص‌های مصرف غذا	متوسط مصرف سرانه انرژی غذایی، درصدی از سرانه انرژی که از غلات و ریشه‌ها به دست می‌آید درصد جمعیت مبتلا به سوء تغذیه
	شاخص‌های وضعیت سلامتی و تندرستی	امید به زندگی در بدو تولد، نرخ مرگ و م‌ی کودکان زیر ۵ سال، نرخ مرگ و م‌ی مادران، شیوع انواع بیماری‌ها (مانند سل، سرخک، دیفتری)
	شاخص‌های وضعیت تغذیه‌ای	درصد کودکان زیر ۵ سال که کمبود وزن و قد دارند، درصد کودکان زیر ۵ سال که کوتاهی قد دارند
آسپ‌پذیری	شاخص‌های محیطی و ریسک‌ها	نرخ متوسط سالیانه جنگل زدایی، تغییر کاربری اراضی، شاخص بارندگی، درصد زمین‌های در معرض فرسایش، سرانه اراضی قابل کشت، میزان دسترسی به آب‌های شیرین، درصد جمعیتی که در معرض خشکسالی و بلایای طبیعی قرار دارند.
	شاخص‌های اقتصادی	درصد اراضی کشت شده، درصد اشتغال جمعیت فعال، تغییرات قیمت مواد غذایی خصوصاً غلات، رشد بازده غلات، رشد تولید ناخالص داخلی، رشد سرانه تولید ناخالص داخلی، توزیع درآمد و شکاف فقر
	شاخص‌های فراهم بودن غذا	تولید داخلی، ظرفیت واردات، ذخایر و کمک‌های غذایی عرضه سرانه پروتئین غذایی، عرضه سرانه چربی مواد غذایی عرضه سرانه پروتئین حیوانی، عرضه سرانه غلات، شاخص تولید غذا
	شاخص‌های دسترسی به غذا	نرخ بیکاری، شاخص قیمت مصرف کننده، شاخص قیمت مواد غذایی، شاخص جینی توزیع برای مواد غذایی، سرانه تولید ناخالص داخلی بر اساس برابری قدرت خرید، نرخ دستمزد، کارایی بازار، ظرفیت‌های زیر بنایی (ارتباطات، درصد جاده آسفالت و ...) درصد جمعیتی که زیر یک دلار در روز درآمد دارند، درصدی از درآمد خانوار که برای غذا هزینه می‌شود، شکاف فقر، درصد جمعیت زیر خط فقر ملی
	شاخص‌های پایداری عرضه غذا	نرخ وابستگی به واردات غلات، نرخ خودکفایی، تعداد ماه‌های خود اطمینانی غلات، تغییرات آب و هوا
	شاخص‌های بهداشتی	درصد کودکان یک ساله که در برابر سرخک مصون شده‌اند، درصد کودکان یک ساله که در برابر دیفتری، کزاز و سیاه سرفه واکسینه شده‌اند، تنوع غذایی خانواده، کمبود ویتامین در رژیم غذایی، درصد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند
	شاخص‌های جمعیتی	نرخ باروری، درصد جمعیت گروه‌های مختلف سنی، نرخ رشد جمعیت، نسبت جمعیت روستایی
	شاخص‌های فرهنگی	نرخ باسوادی بزرگسالان، نرخ باسوادی زنان، نرخ خالص ثبت نام در مدارس ابتدایی

به‌طوری که، اگر وضعیت تغذیه و سلامت و تندرستی افراد خروجی نهایی فرایند فرض شود، جایگاه عوامل دیگر به شرح جدول (۱) می‌باشد. همان‌طور که شکل نشان می‌دهد، عوامل تعیین‌گر آسپ‌پذیری و امنیت غذایی و اقتصادی در طول هم قرار دارند و برخی از آن‌ها ریشه‌ای‌اند (عوامل مرتبط با تولید و ساختار اقتصاد) و برخی دیگر سطحی‌تر هستند (ابعاد تغذیه‌ای و بهداشتی و فرهنگی خانواده‌ها) و ارزش‌های متفاوتی برای امنیت غذایی و اقتصادی دارند. برای مثال، اگر یک کشور یا یک ناحیه به دلایلی در اطمینان غذایی مورد نیاز دچار مشکل شود و چنان‌چه شاخص‌های فرهنگی، اجتماعی و غ‌ی که آن در وضعی مناسبی باشند، مشکل امنیت غذایی و اقتصادی حل نخواهد شد. توسعه

گردشگری در نواحی روستایی از طریق افزایش درآمد خانوارها به دلیل ایجاد فرصت‌های شغلی و افزایش ارزش دارایی‌های آن‌ها که بیشتر به صورت زمین‌های کشاورزی و باغات می‌باشد، می‌تواند باعث بهبود امنیت غذایی شود. افزایش درآمد خانوارهای روستایی سبب افزایش تولید غذا از طریق افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی و به‌کارگیری نهاده‌ها و روش‌های جدید تولید می‌شود. همچنین افزایش درآمد سبب افزایش دسترسی به غذا از طریق افزایش قدرت خرید خانوارهای روستایی می‌شود. در زمینه آثار اقتصادی و اجتماعی گردشگری در مناطق روستایی کشور بررسی‌های زیادی انجام شده است که برخی از آن‌ها در این جا ذکر شده است.

اولین بار توسط سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO) ارایع شده است. یافته‌های این تحقیق دلالت بر آن دارد که در جامعه روستایی طی سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۶۷ اندازه شاخص کل امنیت غذایی خانوار کمتر از ۷۵ درصد و نشانه سطح نامطلوب امنیت غذایی بوده است. همچنین، طی سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۴ وضعیت امنیت غذایی در جوامع روستایی بهبود یافته و در دامنه ۷۵ تا ۸۵ درصد قرار داشته است. یعنی وضعیت امنیت غذایی به سطح متوسط رسیده است. سرانجام طی سال‌های ۱۳۷۴ تا ۱۳۷۹، سطح امنیت غذایی جوامع روستایی به نسبت مطلوب شده یعنی مقدار عددی شاخص به بالای ۹۰/۵ درصد رسیده است. در مجموع طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۶۵، امریت غذایی و اقتصادی خانوار روند صعودی داشته و مقدار عددی شاخص امریت غذایی و اقتصادی از ۷۲ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۹۴/۹ درصد در سال ۱۳۷۹ ارتقا یافته است.

(مهرابی بشرآبادی و موسوی محمدی، ۱۳۸۸) در تحقیقی به بررسی اثر آزادسازی تجاری بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی با استفاده از شاخص شدت تجاری و شاخص کلی امنیت غذایی طی دوره زمانی ۱۳۶۲ تا ۱۳۸۵، پرداخته‌اند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که اثر آزادسازی تجاری بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی در کوتاه مدت منفی و در بلند مدت مثبت است. همچنین، (مهرابی بشرآبادی و موسوی محمدی، ۱۳۸۸) در تحقیقی به بررسی آثار سیاست‌های حمایتی بخش کشاورزی بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی با استفاده از شاخص معیار کلی حمایت و شاخص کلی امنیت غذایی طی دوره زمانی ۱۳۶۲ تا ۱۳۸۵، پرداخته‌اند. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که در اکثر سال‌ها از کشاورزان حمایت‌های قیمتی منفی انجام شده است. اما، با وجود حمایت‌های نهاده‌ای مثبت، برآیند حمایت از بخش کشاورزی مثبت بوده و مجموع حمایت‌های قیمتی و نهاده‌ای از بخش کشاورزی بر امنیت خانوارهای روستایی در کوتاه مدت اثر مثبت داشته‌اند. اما، در بلند مدت تأثیر مثبت نداشته‌اند. کاهش بودجه برای حمایت‌های نهاده‌ای و اختصاص آن به تامین اعتبارات خرید تضمینی به موقع و متنوع سازی ابزارهای حمایتی می‌تواند به بهبود امنیت غذایی روستاییان کمک کند.

(Richardson, ۲۰۱۰) به بررسی رابطه بین گردشگری و امنیت غذایی در کشور مالی پرداخته است. بر اساس نتایج این تحقیق، افزایش گردشگری طی دوره ۲۰۰۸-۱۹۹۸ سبب کاهش فقر و بهبود امنیت غذایی شده است. همچنین بررسی

(رضوانی و صفائی، ۱۳۸۴) در مطالعه‌ای آثار گردشگری خانه‌های دوم را بر نواحی روستایی شمال تهران شامل لواسانات و رودبار قصران بررسی کرده‌اند. نتایج تحقیق نشان داده که به دلیل فقدان برنامه ریزی و ضعف مدیریتی، از فرصت‌های موجود در این ناحیه در زمینه گردشگری چه برای تأمین نیازهای فراغتی شهروندان تهرانی و چه برای تجدید حیات اقتصادی نواحی روستایی، به درستی استفاده نشده است.

(علیقلی‌زاده فیروزجائی و همکاران، ۱۳۸۶) در تحقیقی نگرش جامعه میزبان به آثار محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان نوشهر را بررسی کرده‌اند. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که از دیدگاه ساکنان، گردشگری آثار اقتصادی مثبتی مانند: افزایش فرصت‌های شغلی و درآمد و اثرات منفی اقتصادی و محیطی مانند: افزایش قیمت کالا و خدمات، افزایش کاذب قیمت زمین، افزایش آلودگی صوتی و دست‌اندازی به حریم منابع طبیعی را موجب شده است.

(میرزائی، ۱۳۸۸) تأثیر توسعه گردشگری روستایی بر اشتغال و نیز نقش سرمایه‌گذاری در این صنعت بر کمیت اشتغال را طی سال‌های ۱۳۸۱ الی ۱۳۸۶، بررسی کرده است. در این تحقیق، از نظریه‌های ترکیبی اشتغال گردشگری استفاده شده و برای عملیاتی شدن نظریه‌ها، مفهوم گردشگری روستایی به صورت متغیر مستقل با ابعاد هتل داری، رستوران، حمل و نقل، عمده‌فروشی و خرده‌فروشی و جاذبه‌ها و مفهوم اشتغال به صورت متغیر وابسته در دو بعد مستقیم و غیر مستقیم مدنظر قرار گرفته است. بر اساس یافته‌های تحقیق، گردشگری روستایی زمینه اشتغال فصلی را در منطقه به‌ویژه در فصل بهار فراهم نموده و شاغلان دیگر بخش‌های اقتصادی به‌ویژه کشاورزی را به خود جذب کرده است.

(غفاری و ترکی هرچگانی، ۱۳۸۸) نقش گردشگری در توسعه اقتصادی و اجتماعی بخش سامان استان چهارمحال و بختیاری را بررسی کرده‌اند. نتایج نشان می‌دهد: میان افزایش شمار گردشگران، رونق گردشگری و بهبود شاخص‌های اجتماعی و اقتصادی رابطه معنی‌داری وجود دارد. در رابطه با سنجش امنیت غذایی در مناطق روستایی در ایران بررسی‌هایی بمشروح زیر انجام شده است.

(خداداد کاشی و ح‌خیری، ۱۳۸۳) در تحقیقی به برآورد سطح امریت غذایی و اقتصادی خانوارهای روستایی ایانی بر اساس شاخص کلی امنیت غذایی (AHFSI)^(۳) پرداخته‌اند. این شاخص،

مواد و روش‌ها

در این تحقیق، از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. در بخش مطالعات کتابخانه‌ای، اطلاعات و آمار اقتصادی و جمعیتی شهرستان و مبانی نظری و سوابق مطالعاتی موضوع بررسی و براساس آن، تعدادی از شاخص‌ها و معیارهای مرتبط با سنجش توسعه گردشگری و آثار آن بر ابعاد امنیت غذایی انتخاب شده است. به دلیل گستردگی محدوده تحقیق و تعداد زیاد خانوارها از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده استفاده شد. در مرحله اول، تعداد خانوارهای روستایی نمونه مورد نیاز در سطح دهستان‌های شیرکوه، پیشکوه، علی‌آباد و نصرآباد شهرستان تفت با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران محاسبه و سپس بر اساس توزیع نسبی خانوارها در هر یک از دهستان‌ها، از تعداد نمونه مورد نظر (۱۲۵)، ۲۳ پرسشنامه به دهستان شیرکوه، ۳۸ پرسشنامه به دهستان پیشکوه، ۳۶ پرسشنامه به دهستان نصرآباد و ۲۸ پرسشنامه به دهستان علی‌آباد اختصاص داده شد. با توجه به این که متغیرهای مورد نظر کیفی بوده و داده‌های جمع‌آوری شده از مقیاس رتبه‌ای بر اساس طیف لیکرت برخوردار بوده‌اند. از آزمون‌های آماری ناپارامتری برای تحلیل داده‌ها استفاده شد. این تحقیق در محدوده شهرستان تفت انجام شده است. مساحت این شهرستان ۵۹۴۹ کیلومتر مربع است و در جنوب غربی استان یزد و در فاصله ۲۲ کیلومتری شهر یزد واقع شده و به دلیل قرار گرفتن در دامنه‌های شرقی کوه از آب و هوا کمی خنک نسبت به دیگر شهرستان‌های استان برخوردار است. شهرستان تفت بر اساس سرشماری سال ۱۳۸۵ دارای جمعیتی برابر با ۴۵۳۵۷ نفر بوده و دارای دو بخش و ده دهستان است (جدول ۲). بیشتر فضاهای شهر تفت به‌ویژه محلات قدیمی را، باغ‌ها تشکیل می‌دهند. بافت کلی و قدیمی شهر، باغ- محله و خانه- باغ است. اکثر جهان‌گردان در سفرنامه‌های خود از تفت به عنوان جایگاهی سرسبز و زیبا با باغ‌هایی پر از درختان میوه و انار و گل‌های خوشبو یاد نموده‌اند. این شهرستان ۳۳۲ روستا داشته و برخی از روستاهای این شهرستان مانند توران پشت، قدمتی بیش از ظهور اسلام دارند که به دستور توراندخت ساسانی بنا شده است. روستاهای آن بیشتر در دره‌ها و دشت‌های کوهپایه‌ای قرار دارند. کشاورزی مهمترین نقش را در اقتصاد این شهرستان ایفا می‌کند. به‌طور کلی که، ۷۸ درصد اراضی کشاورزی این شهرستان را باغات تشکیل می‌دهد و حدود ۶۵ درصد جمعیت آن به کشاورزی و

انجام شده نشان می‌دهد که در مناطقی از کشور که پیوند بین بخش گردشگری و بخش کشاورزی قوی تر بوده امنیت غذایی پیشرفت بیشتری داشته است. (Shen et al., ۲۰۰۸) ارتباط بین پایداری معاش و توریسم را در مناطق روستایی مورد بررسی ادبیاتی قرار داده است. نتایج بررسی نشان می‌دهد که در سال‌های اخیر، کاهش فقر روستایی در کشورهای در حال توسعه به طور مستقیم پیوند یافته با توریسم و ناپایداری در صنعت توریسم سبب ناپایداری معاش و امنیت غذایی روستاییان می‌شود.

امروزه، شکل‌گیری و گسترش خانه‌های دوم مهمترین پیامد توسعه گردشگری در نواحی روستایی می‌باشد. به‌طوری که هم‌زمان با وقوع تحولات ساختاری در زمینه گردشگری در سطح کشور و به‌ویژه رواج گردشگری در نواحی روستایی پیرامون شهرهای بزرگ، احداث خانه‌های دوم یا خانه‌های تعطیلات با هدف گذران اوقات فراغت در روستاهای بیلاقی استان یزد گسترش یافته است. نواحی روستایی دهستان‌های بخش مرکزی شهرستان تفت شامل دهستان‌های شیرکوه، پیشکوه، علی‌آباد و نصرآباد با فاصله کم از مرکز استان دارای جاذبه‌های طبیعی مانند: باغات سرسبز، کوه‌های مرتفع و زیبا با دامنه‌های سرسبز، چشمه‌های روان و هوای خنک و مطبوع در فصل تابستان و مناظر زیبایی برف در فصل زمستان می‌باشد و از گذشته دور تا کنون مورد توجه گردشگران داخلی به‌ویژه از شهر یزد می‌باشد. گسترش جریان گردشگری در این نواحی به‌ویژه در دهستان‌های شیرکوه و پیشکوه، بیشتر به‌صورت گردشگران دارای خانه دوم می‌باشد و آثار مثبت و منفی اقتصادی و محیطی را در پی داشته است. فعالیت اصلی خانوارهای ساکن در این مناطق، کشاورزی، به‌ویژه باغداری می‌باشد و خشکسالی‌های متناوب و پیوسته در سال‌های گذشته، توان تولید محصولات کشاورزی این مناطق را کاهش داده و منجر به مهاجرت روستاییان از مناطق مسکونی خود شده است. به‌طوری که، جمعیت شهرستان تفت به‌ویژه مناطق روستایی با کاهش مواجه شده و تعداد روستاهای خالی از سکنه افزایش یافته است (فرمانداری شهرستان تفت، ۱۳۹۱). با توجه به اهمیت امنیت غذایی در تضمین سلامت فکری، روانی و جسمی جامعه مورد نظر، این تحقیق به بررسی نقش گردشگری در امنیت غذایی خانوارهای ساکن در این مناطق پرداخته است.

باغداری اشتغال دارند. این شهرستان یکی از بزرگ‌ترین مراکز پرورش کرم ابریشم و تولید انار، گردو و بادام در استان است.

جدول (۲): سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۸۵ شهرستان تفت مأخذ: (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵)

شهرستان	بخش	شهر	دهستان	تعداد خانوار	جمعیت
تفت	مرکزی			۱۳۷۴۷	۴۵۳۵۷
تفت	مرکزی			۹۳۳۰	۳۰۸۲۶
تفت	مرکزی		پیشکوه	۱۲۸۱	۴۳۱۰
تفت	مرکزی		شیرکوه	۶۳۲	۱۷۲۰
تفت	مرکزی		علی آباد	۸۴۹	۲۴۷۳
تفت	مرکزی		نصرآباد	۱۲۵۶	۳۸۲۱
تفت	مرکزی		دهشیر	۱۰۴۷	۳۱۷۳
تفت	مرکزی	تفت		۴۲۶۵	۱۵۳۲۹
تفت	نیر	بنادکوک، زردین، سخوید، کهدوئی، گاریزات		۴۴۱۷	۱۴۵۳۱

باغداری، تغیر کاربری اراضی، سرانه اراضی قابل کشت، دسترسی به منابع آب کشاورزی، قیمت مواد غذایی، درصد زمین‌های در معرض فرسایش، نابرابری درآمدی، کیفیت محیط‌زیست می‌باشند. در نهایت، با استفاده از آزمون کای اسکور بررسی خواهد شد که محیط‌زیست و کارکرد گردشگری آن تا چه اندازه در تبیین امنیت غذایی و اقتصادی و هر یک از اجزای این شاخص اثر معنی‌داری داشته است.

یافته‌ها

براساس نتایج حاصل از مطالعات کتابخانه‌ای، جمعیت شهرستان تفت از سال ۱۳۶۵ تا سال ۱۳۸۵ به میزان ۲۲/۲ درصد کاهش یافته است (جدول ۳). جمعیت نقاط شهری شهرستان طی همین دوره ۲۷ درصد افزایش و جمعیت مناطق روستایی ۴۷ درصد کاهش یافته است. بررسی‌های انجام شده نشان می‌دهد که از جمله دلایل مهاجرت گسترده روستاییان کمبود منابع آب و عدم تأمین معاش خانواده‌ها از طریق اتکای کامل به بخش کشاورزی می‌باشد. بر اساس جدول (۳)، جمعیت شهرستان از دهه ۶۵ به بعد کاهش یافته است. دلایل این کاهش عبارتند از:

۱. تغییرات محدوده سیاسی شهرستان
 ۲. کاهش بعد خانوار ناشی از کنترل موالید
 ۳. مهاجرت فرستی شهرستان به دلیل فاصله فیزیکی اندک با مرکز استان و در مقابل فاصله زیاد سطح اقتصادی، فرهنگی و خدماتی آن‌ها (فرمانداری شهرستان تفت، ۱۳۹۱)
- به دلیل همین کاهش جمعیت شهرستان، درصد شهرنشینی در

توجه به حوزه مطالعاتی دهستان‌های شیرکوه، پیشکوه، علی‌آباد و نصرآباد شهرستان تفت در این تحقیق به منزله یک مقصد گردشگری به دهه ۱۳۴۰ و همزمان با گسترش جاده سازی و اقامت خانوارهای ثروتمند شهری در این مناطق برای استفاده از آب و هوای مطبوع برمی‌گردد. روش اصلی گردشگری در این مناطق، به‌صورت طبیعت گردی است که در دو شکل عمده گردشگری عبوری یا غیر ساکن (فاقد امکانات اقامتی) و خانه‌های دوم (بیشتر خانه-باغ) صورت می‌پذیرد.

لازم به ذکر است که در این پرسشنامه ها تنها شاخص‌هایی از امنیت غذایی مورد سوال بوده‌اند که پاسخ دهنده قادر به پاسخ‌گویی به آن‌ها به‌صورت افزایش یا کاهش می‌باشد. در واقع، از افراد سوال شده است که محیط‌زیست و کارکرد گردشگری آن تا چه اندازه بر شاخص‌های امنیت غذایی و اقتصادی اثرگذار بوده است؟ همچنین میانگین رتبه از عدد یک تا پنج بوده است. به‌طوری که، رتبه ۱ خیلی کم، رتبه ۲ کم، رتبه ۳ تاحدودی، رتبه ۴ زیاد و رتبه ۵ خیلی زیاد در نظر گرفته شده است. در واقع، شاخص‌هایی از امنیت غذایی و اقتصادی که اثر محیط‌زیست و کارکرد گردشگری بر آن‌ها مورد بررسی قرار خواهد گرفت، عبارت از: درصد اشتغال جمعیت فعال، سطح درآمد، مصرف سرانه مواد غذایی، درصد جمعیت مبتلا به سوءتغذیه، شاخص‌های وضعیت سلامتی، رشد بازده محصولات کشاورزی، تولید محصولات کشاورزی، درصد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند، تنوع غذایی خانواده، ظرفیت‌های زیربنایی، عرضه مواد غذایی، باسوادی بزرگسالان و زنان، نرخ متوسط سالیانه

۶۸ درصد مصاحبه شونده ها افزایش گردشگری و تقاضا برای خرید و احداث باغ- خانه و ایجاد فرصت های جدید شغلی و درآمدی در این مناطق را در انگیزه اقامتشان م وثر دانسته اند. نتایج تحقیق نشان می دهد که گسترش گردشگری در کاهش موج مهاجرت روستاییان م وثر بوده و توجه بیشتر به گردشگری و انجام برنامه ریزی و مدیریت آن می تواند آثار مثبت اقتصادی و اجتماعی و در نتیجه ارتقای امنیت غذایی را به همراه داشته باشد.

دهه ۶۵ و ۷۵ نسبت به دهه ۵۵ کاهش یافته است. علت این که در دهه ۸۵، درصد شهرنشینی مجدداً افزایش یافته است افزایش جمعیت شهری نیست . بلکه، مهاجرت روستائیان به شهرستان های مجاور، سبب افزایش درصد شهرنشینی شده است (فرمانداری شهرستان تفت، ۱۳۹۱). همزمان با وقوع مهاجرت در مناطق روستایی، در سال های گذشته به ویژه از سال ۱۳۸۰ به بعد و با افزایش درآمدهای خانوارهای شهری تقاضا برای خرید و احداث باغ خانه در این مناطق به شدت افزایش یافته است. براساس یافته های تحقیق،

جدول (۳): ویژگی های جمعیتی شهرستان تفت به تفکیک دوره های آماری
مأخذ: (سالنامه آمار یاستان یزد، ۱۳۹۰)

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵
جمعیت شهرستان	۵۱۲۹۷	۶۶۸۴۰	۵۶۶۰۳	۴۵۳۵۷
تعداد خانوار	۱۲۲۱۷	۱۵۱۳۶	۱۳۹۰۷	۱۳۷۴۷
جمعیت نقاط شهری	۶۸۶۴	۱۳۲۴۶	۱۷۰۷۵	۱۶۸۹۶
جمعیت نقاط روستایی	۴۴۴۳۳	۵۳۵۷۳	۳۹۵۲۸	۲۸۴۶۱
بعد خانوار شهرستان	۴/۱	۴/۴	۴/۰۷	۳/۲
بعد خانوار مراکز شهری	۴	۴/۰۳	۴/۳	۳/۵
بعد خانوار نقاط روستایی	۴/۲	۴/۵	۳/۹	۳/۱۶
درصد شهرنشینی	۳۳	۲۰	۳۰	۳۷

مواد غذایی (با میانگین رتبه ۳/۶)، افزایش عرضه مواد غذایی (با میانگین رتبه ۳/۳) کاهش درصد جمعیت مبتلا به سوء تغذیه (با میانگین رتبه ۳/۲)، افزایش (بهبود) شاخص های وضعیت سلامتی و تندرستی (با میانگین رتبه ۳/۱)، افزایش رشد بازده محصولات کشاورزی (با میانگین رتبه ۲/۹)، افزایش تولید محصولات کشاورزی (با میانگین رتبه ۲/۹) افزایش درصد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند (با میانگین رتبه ۳/۵)، افزایش تنوع غذایی خانواده (با میانگین رتبه ۳/۲) بهبود ظرفیت های زیربنایی (با میانگین رتبه ۳/۱) (ارتباطات، درصد جاده آسفالت و ...)، افزایش باسوادی بزرگسالان و زنان (با میانگین رتبه ۲/۷)، برای این اساس بیش از ۶۵ درصد از ساکنان معتقد بودند که گردشگری به بهبود شاخص های یاد شده منتهی شده است. بر اساس آماره آزمون کای اسکور، میان نظر ساکنان در این زمینه، توافقی معنی دار وجود دارد (جدول ۴). عمده ترین مشاغلی که از طریق گردشگری در این دهستان ها ایجاد شده

نتایج میدانی این تحقیق، از طریق استخراج اطلاعات استخراج شده از پرسشنامه های تکمیل شده توسط ساکنان مناطق مورد مطالعه به دست آمده است . برای سنجش روایی آزمون های مذکور، از روش روایی محتوایی استفاده شده است . برای تحقق این امر نظر متخصصان محتوا در مورد شاخص های امنیت غذایی متأثر از محیط زیست و کارکرد گردشگری در روستاهای شهرستان تفت دریافت شد . سپس، پرسش های مربوطه مورد اصلاح و بازنگری قرار گرفتند. همچنین به منظور سنجش پایایی بخش پاسخ ها اراغی شده در مورد شاخص های توسعه یافتگی، از روش آلفای کرونباخ براساس خرده مقیاس ها استفاده شد (Gliem & Gliem, ۲۰۰۳). در این بخش ضریب پایایی آزمون ۰/۷۳۸ محاسبه شد. همچنین، بر اساس ارزیابی ساکنان، آثار مثبت گردشگری بر امنیت غذایی عبارتند از :
افزایش درصد اشتغال جمعیت فعال (با میانگین رتبه ۳/۶)،
افزایش سطح درآمد (با میانگین رتبه ۳/۳)، افزایش مصرف سرانه

عبارت از: مشاغل وابسته به ساختمان سازی از قبیل بنا کی، کاشی‌کاری، ساخت درب و پنجره، حفاری چاه، حمل مصالح ساختمانی، فروش قلوه سنگ و ماسه حاشیه رودخانه، خاک‌برداری و خاک ریزی جهت ساخت استخرهای ذخیره آب، مشاوره و واسطه‌گری فروش باغات، مغازه‌داری، سرایداری و حفاظت از منازل می‌باشند. نتایج حاصل از آزمون کای اسکوئر دوبعدی نشان می‌دهد که بین مشاغل خدماتی وابسته به ساخت و ساز و فعالیت‌های تجاری و وابستگی آن‌ها به گردشگری رابطه‌ای معنی‌دار در سطح ۹۹ درصد وجود دارد و میزان ضریب همبستگی ۰/۸۵ است. براساس ارزیابی ساکنان، آثار منفی

گردشگری بر امنیت غذایی‌توجه به جدول (۵)، عبارتند از: افزایش نرخ متوسط سالیانه باغ‌زدایی (با میانگین رتبه ۴/۸)، افزایش تعوی کاربری اراضی (با میانگین رتبه ۳/۹)، افزایش درصد زمین‌های در معرض فرسایش (با میانگین رتبه ۳/۲)، کاهش سرانه اراضی قابل کشت (با میانگین رتبه ۳/۸)، کاهش میزان دسترسی به منابع آب کشاورزی (با میانگین رتبه ۴/۹)، افزایش قیمت مواد غذایی (با میانگین رتبه ۳/۲)، افزایش نابرابری درآمدی (با میانگین رتبه ۳/۶) و کاهش کیفیت محیط زیست (با میانگین رتبه ۳/۹).

جدول (۴): میانگین رتبه و سطح معنی‌داری ارزیابی ساکنان از شاخص‌های مثبت امنیت غذایی متأثر از محیط زیست و کارکرد گردشگری (مأخذ: نتایج تحقیق)

شاخص	میانگین رتبه در دهستان‌ها				میانگین رتبه کل دهستان‌ها	سطح معنی‌داری
	شیرکوه	پیشکوه	علی‌آباد	نصرآباد		
افزایش درصد اشتغال جمعیت فعال	۴/۲	۳/۸	۳/۲	۳/۱	۳/۵۷	٪۹۹
افزایش سطح درآمد	۴/۱	۴/۲	۳/۳	۳/۵	۳/۷۷	٪۹۹
افزایش مصرف سرانه مواد غذایی	۳/۵	۳/۳	۳/۱	۳/۵	۳/۳۵	٪۹۵
کاهش درصد جمعیت مبتلا به سوء تغذیه	۳/۳	۳/۱	۳/۲	۳/۰	۳/۱۵	٪۹۵
افزایش شاخص‌های وضعیت سلامتی	۳/۶	۳/۱	۲/۹	۲/۸	۳/۱	٪۹۹
افزایش رشد بازده محصولات کشاورزی	۳/۴	۲/۸	۳/۱	۲/۹	۳/۰۵	٪۹۵
افزایش تولید محصولات کشاورزی	۳/۳	۲/۹	۳/۱	۲/۸	۳/۰۲	٪۹۵
افزایش درصد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند	۳/۷	۳/۳	۳/۴	۳/۶	۳/۵	٪۹۹
افزایش تنوع غذایی خانواده	۳/۱	۲/۹	۳/۱	۲/۶	۲/۹۲	٪۹۵
افزایش ظرفیت‌های زیر بنائی	۲/۸	۲/۹	۳/۴	۳/۱	۳/۱	٪۹۹
افزایش عرضه مواد غذایی	۳/۵	۳/۳	۳/۱	۳/۳	۳/۳	٪۹۵
افزایش باسوادی بزرگسالان و زنان	۲/۵	۲/۶	۲/۹	۳/۰	۲/۷	٪۹۵

جدول (۵): میانگین رتبه و سطح معنی‌داری ارزیابی ساکنان از شاخص‌های منفی امنیت غذایی متأثر از محیط زیست و کارکرد گردشگری (مأخذ: نتایج تحقیق)

شاخص	میانگین رتبه در دهستان‌ها				میانگین رتبه کل دهستان‌ها	سطح معنی‌داری
	شیرکوه	پیشکوه	علی‌آباد	نصرآباد		
افزایش نرخ متوسط سالیانه باغ‌زدایی	۴/۶	۴/۲	۴/۱	۳/۸	۴/۲	٪۹۹
افزایش تغییر کاربری اراضی	۴/۲	۴/۱	۳/۷	۳/۸	۳/۹	٪۹۹
کاهش سرانه اراضی قابل کشت	۴/۱	۳/۹	۳/۶	۳/۶	۳/۸	٪۹۹
کاهش دسترسی به منابع آب کشاورزی	۴/۹	۴/۸	۴/۴	۳/۹	۴/۹	٪۹۹
افزایش قیمت مواد غذایی	۳/۸	۳/۱	۳/۲	۲/۸	۳/۲	٪۹۹
افزایش درصد زمین‌های در معرض فرسایش	۲/۹	۳/۱	۳/۴	۳/۱	۳/۲	٪۹۹
افزایش نابرابری درآمدی	۳/۸	۳/۸	۳/۵	۳/۳	۳/۶	٪۹۹
کاهش کیفیت محیط زیست	۴/۲	۴	۳/۸	۳/۶	۳/۹	٪۹۹

تنوع غذایی خانواده، بهبود ظرفیت‌های زیر بنایی (ارتباطات، درصد جاده آسفالت و ...) و افزایش باسواد بزرگسالان و زنان، بر روی امنیت غذایی خانوارهای ساکن برجای گذاشته و ملأسفانه به دلیل فقدان برنامه‌ریزی و مدیریت و رشد خودجوش، با اثرات منفی از قبیل افزایش نرخ متوسط سالیانه باغ زدایی، افزایش تخمیر کاربری اراضی، افزایش درصد زمین‌های در معرض فرسایش، کاهش سرانه اراضی قابل کشت، کاهش میزان دسترسی به منابع آب کشاورزی، افزایش قیمت مواد غذایی، افزایش نابرابری درآمدی و کاهش کیفیت محیط زیست بر روی برخی از زیر شاخص‌های امنیت غذایی خانواده نیز همراه بوده است. جهت رشد و توسعه گردشگری پایدار و افزایش آثار مثبت و کاهش اثرات منفی بر روی امنیت غذایی در مناطق مورد مطالعه لازم است برنامه ریزی توسعه ای کوتاه و میان مدت صورت گیرد. با توجه به این که کمبود منابع آب در مناطق مورد مطالعه مهمترین عامل محدود کننده گردشگری می باشد، برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری در جهت افزایش راندمان مصرف آب در بخش کشاورزی، به‌کارگیری روش‌های جدید ذخیره آب و جلوگیری از هدر رفت آن ضروری است. نتایج مطالعات انجام شده در ایران نشان می دهد که انجام برنامه ریزی تعاملی با رهیافت ارزیابی مشارکتی روستایی برای این نوع گردشگری مناسب‌ترین برنامه ریزی محسوب می شود (طالب و همکاران، ۱۳۸۷).

ایجاد ساختارهای سازمانی برای گردشگری در مناطق مورد مطالعه، با تأکید بر هماهنگی میان موسسات دولتی و یا بخش‌های عمومی و خصوصی ضروری به نظر می رسد و می‌تواند انگیزه های سرمایه گذاری محلی را افزایش دهد. همچنین مراقبت و مدیریت دائمی محلی گردشگری در مناطق مورد مطالعه می تواند به توسعه پایدار گردشگری در این مناطق منجر شود.

یادداشت‌ها

۱. Food and Agriculture Organization (FAO)
۲. Global Environmental Change
۳. Aggregate Household Food Security Index (AHFSI)

میزان اثرگذاری گردشگری در شاخص های امنیت غذایی در دهستان‌های مورد مطالعه برحسب میزان رشد و گسترش آن متفاوت بوده است. میزان رشد گردشگری و یا کارکرد آن در این نواحی با شاخص های میزان وابستگی شاغلان سرپرست خانوارهای روستایی به بخش گردشگری، میزان وابستگی درآمدی خانوارهای روستایی به بخش گردشگری و ارزش یابی ساکنان از میزان وابستگی امنیت غذایی روستا به بخش گردشگری مشخص شده است. براساس آزمون آماری یومان ویتنی، دهستان های شیرکوه، پیشکوه و علی آباد با دهستان نصرآباد تفاوت معنی داری دارند. ولی، تفاوت‌های میان دهستان‌های شیرکوه، علی‌آباد و پیشکوه با همدیگر معنی دار نیست. بنابراین، رشد گردشگری و یا میزان کارکرد گردشگری در نواحی روستایی دهستان نصرآباد از دهستان‌های دیگر کمتر بوده است. همچنین، براساس آزمون آماری یومان ویتنی، شاخص‌های امنیت غذایی متاثر از گردشگری در دهستان نصرآباد با دهستان‌های شیرکوه، پیشکوه و علی‌آباد تفاوت معنی داری را نشان می‌دهد. به عبارت دیگر دهستان نصرآباد رشد گردشگری کمتر و آثار منفی کمتری را از شاخص‌های امنیت غذایی نسبت به سایر دهستان‌ها تجربه کرده است. درک بیشتر آثار منفی شاخص‌های امنیت غذایی توسط خانوارهای روستایی دهستان‌های شیرکوه، پیشکوه و علی‌آباد، به‌ویژه در دهستان شیرکوه نشان‌دهنده نزدیک‌تر شدن ظرفیت تحمل آنها به آستانه خود است. بنابراین، با گسترش گردشگری در دهستان‌های مزبور شاخص‌های منفی تأثیرگذار بر امنیت غذایی بیشتر قابل درک می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

جریان‌های گردشگری در نقاط روستایی بخش مرکزی شهرستان تفت که بیشتر به‌صورت خانه دوم می‌باشد. آثار مثبتی از قبیل افزایش درصد اشتغال جمعیت فعال، افزایش سطح درآمد، افزایش مصرف سرانه مواد غذایی، افزایش عرضه مواد غذایی کاهش درصد جمعیت مبتلا به سوء تغذیه، افزایش (بهبود) شاخص‌های وضعیت سلامتی و تندرستی، افزایش رشد بازده محصولات کشاورزی، افزایش تولید محصولات کشاورزی، افزایش درصد جمعیتی که به آب سالم دسترسی دارند، افزایش

فهرست منابع

- بخشی، م.؛ صمدی، م. و برادران نصیری، م. ۱۳۸۷. ترازایی جایگاه جمهوری اسلامی ایران در منطقه آسیای جنوب غربی بر اساس شاخص‌های تبیین‌گر آسیب‌پذیری و امنیت غذایی. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال شانزدهم، ۱۶ (۶۳): ۵۰-۲۱.
- خداداد کاشی، ف. و حیدری، خ. ۱۳۸۳. برآورد سطح امنیت غذایی خانوارهای روستایی اهالی بر اساس شاخص کلی امنیت غذایی (AHFSI). فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۲ (۴۸): ۱۶۶-۱۵۵.
- سالنامه آماری استان یزد. ۱۳۹۰. استانداری استان یزد.
- طالب، م.؛ بخشی زاده، ح. و میرزائی، ح. ۱۳۸۷. مبانی نظری مشارکت اجتماع روستایی در برنامه‌ریزی گردشگری روستایی در ایران. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۱ (۴): ۵۲-۲۵.
- علیقلی‌زاده فیروزجائی، ن.؛ بدری، س. ع. و فرجی سبکبار، ح. ۱۳۸۶. نگرش جامعه‌میزبان به اثرات محیطی و اقتصادی گردشگری در نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان نوشهر. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۰ (۱): ۲۲-۱.
- غفاری، س. ر. و ترکی هرچگانی، م. ۱۳۸۸. نقش گردشگری در توسعه اقتصادی - اجتماعی مناطق روستایی بخش سامان استان چهارمحال و بختیاری. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۲ (۲): ۱۱۳-۱۲۶.
- رضوانی، م. ر. و صفائی، ج. ۱۳۸۴. گردشگری خانه‌های دوم و اثرات آن بر نواحی روستایی: فرصت یا تهدید. مجله پژوهش‌های جغرافیائی، ۳۷ (۵۴): ۱۲۱-۱۰۹.
- فرمانداری شهرستان تفت. ۱۳۹۱. گزارش معرفی شهرستان تفت، <http://www.taft.gov.ir>
- مرکز آمار ایران. ۱۳۸۵. نتایج سرشماری نفوس و مسکن.
- مهرابی بشرآبادی، ح. و موسوی محمدی، ح. ۱۳۸۸. بررسی اثر آزادسازی تجاری بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی ایران. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۲ (۲): ۱۳-۱.
- مهرابی بشرآبادی، ح. و موسوی محمدی، ح. ۱۳۸۸. آثار سیاست‌های حمایتی بخش کشاورزی بر امنیت غذایی خانوارهای روستایی در ایران. فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۸ (۷۰): ۱۹۲-۱۷۵.
- میرزائی، ر. ۱۳۸۸. تأثیر توسعه گردشگری روستایی بر اشتغال در منطقه اورامانات کرمانشاه. فصلنامه روستا و توسعه، ۱۲ (۴): ۷۶-۴۹.
- Butler, R. H.; Michael, C. & Jenkins, J. ۱۹۹۷. Tourism and recreation In Rural Areas. Thunderbird International Business Review, ۴۲: ۴۴۵-۴۶۵.
- Ericksen, P. L.; Ingram, J. S. & Liverman, D. M. ۲۰۰۹. Food security and global environmental change: emerging challenges, (۱۲): ۳۷۳-۳۷۷.
- FAO. ۱۹۹۶. Success stories in food security, Vol.۲.
- Food and Agriculture Organization. ۲۰۰۲. Selecting indicators for national FIVIMS: www.fivims.net.
- Food and Agriculture Organization. ۲۰۰۶. The state of food and agriculture, FAO, Rome.
- Gliem, J. A. & Gliem, R. R. ۲۰۰۳. Calculating interpreting and reporting Cronbach's Alpha reliability coefficient for Likert-Type Scales. Presented in ۲۰۰۳ Midwest research to practice conference in adults, Continuing and Community Education, ۸۲-۸۸.
- Ingram, J. ۲۰۱۰. Global Environmental Change. UNESCO-SCOPE-UNEP, Policy Briefs. Paris.
- Richardson, R. ۲۰۱۰. Tourism and Food Security in Mali. Michigan State University. Prepared for USAID Mali, Office of Economic Growth.

Sharpley, R. ۲۰۰۲. Rural tourism and the challenge of tourism diversification. *Tourism Management*. ۲۳: ۲۳۳-۲۴۴.

Shen, F.; Hughey, K. & Simmons, D. ۲۰۰۸. Connecting the sustainable livelihoods approach and tourism: a review of the literature. *Journal of Hospitality and Tourism management*, ۱۵(۲), ۱۹-۳۱.